

Фото: Reuters **Аналітична доповідь**
до Щорічного Послання Президента України до
Верховної Ради
"Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017
році",
підготовлена Національним інститутом стратегічних
досліджень

(витяг щодо релігійного аспекту)

Розділ 7. Зміцнення національної ідентичності

7.6. ГАРМОНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН ТА УКРАЇНЬСЬКА ПОМІСНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА

Реалії гібридної війни переконливо доводять – Росія використовує проти України широкий комбінований арсенал засобів. Агресором розгорнуто справжній фронт на гуманітарному напрямі. Одне з чільних місць серед дієвих інструментів російської гуманітарної інтервенції посідає релігійно-церковний фактор. Саме через Українську православну церкву, юридично й організаційно підпорядковану Московській патріархії (УПЦ МП), Кремль активно маніпулює свідомістю мільйонів українських громадян, намагається насаджувати ідеологеми «русского мира», дискредитувати автокефальний рух в Україні, нагнітати напруженість у міжправославних відносинах, здійснює спроби приватизації національної української історії.

Фактично сучасна російська політика та геополітика наочно демонструють, наскільки важливу роль в обстоюванні та просуванні національних інтересів відіграє незалежна від закордонних релігійних центрів православна церква. Можливості й значення останньої для Росії аналогічні ядерному потенціалові країни [43].

Свого часу відомий американський політолог Зб. Бжезінський слушно зауважив: якщо домінуюча в країні церква більше ніж на 20 % контролюється ззовні, то ні про який реальний політичний суверенітет говорити не доводиться. В Україні, де більшість віруючих – православні, ситуація вельми невтішна. Адаже понад 50 % осередків її православної мережі донині перебувають у підпорядкуванні Московського патріархату. По суті УПЦ МП на сьогоднішній день виконує роль одного з істотних інструментів залежності України від Російської Федерації. Найдієвіший спосіб позбавитися цієї залежності й успішно протистояти духовній експансії Росії – *утвердження автокефалії власної національної Православної Церкви, тобто інституалізація Української Помісної Православної Церкви (УПЦ).*

Проблема помісності українського православ'я не випадково належить до суспільно значущих і дискутованих із різною інтенсивністю тем, особливо від моменту поновлення незалежності України в 1991 р. Однак, якщо в 1990-х та першій декаді 2000-х років утвердження УППЦ часто аргументували посиланням на багатовікові змагальні традиції українців за автокефалію власної церкви з часів правління великого київського князя Ярослава Мудрого, необхідністю наслідування досвіду держав, де православ'я виступає превалюючим віросповіданням, канонами Святого Письма та церковним правом, то сьогодні риторика кардинально інша. Це питання виходить за культурно-історичні та суто церковні межі і має розглядатися крізь призму національної безпеки та зміцнення незалежності Української держави.

Поточні події свідчать про те, що, з одного боку, Росія успішно використовує підпорядкованість УПЦ МП Російській православної церкви (РПЦ) у своїх імперських інтересах, а з іншого – наявність кількох православних церков у конфесійному просторі країни з різними світоглядними орієнтаціями не сприяє досягненню загальнонаціональної консолідації. Слушною є думка з цього приводу Предстоятеля Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) патріарха Філарета: «Якби ми мали одну Українську Православну Церкву, не було б анексії Криму й війни на Донбасі. Церква виховала б свою паству в патріотичному дусі. Де Київський Патріархат сильний, там сепаратистських настроїв немає. Де слабкий – є» [44].

Конституювання УППЦ, безумовно, створить для України низку значних переваг, а саме:

1) з огляду на православну більшість українського населення, УППЦ виконуватиме місію дієвого чинника суспільної мобілізації, що вкрай актуально в контексті внутрішніх та зовнішніх викликів і загроз територіальній цілісності, суверенітету, конституційному ладу України, особливо
умовах війни, яка триває; В

2) отримання автокефалії сприятиме активнішому долученню Української Помісної Православної Церкви до Вселенського православ'я, що стане одним із дієвих чинників зміцнення суб'єктності України на міжнародній арені;

3) фундація УППЦ прискорить послаблення негативного впливу УПЦ МП на суспільство. Досить прогнозованим є вихід з її лона проукраїнського крила, яке сьогодні добре розуміє, що в умовах війни через жорстку підпорядкованість московській патріархії УПЦ

МП опинилась у непривабливій ситуації, як щодо українського суспільства, так і щодо Української держави. Невипадково деякі представники священства – прихильники автокефалії – вважають за необхідне ведення діалогу з іншими православними юрисдикціями, відстоюють право вірян на проведення богослужінь українською мовою, критично ставляться до поминання патріарха Кирила в українських парафіях, обстоюють звільнення УПЦ МП від олігархічних впливів.

Потрібно зважати на те, що **суспільно-політична ситуація, в якій нині опинилась Україна, є сприятливою для утворення Української Помісної Православної Церкви.** Адже відчутна консолідація української громади внаслідок подій останніх років зумовила національне пробудження, зростання громадянської активності українців. Відповідно зріс суспільний запит на національно орієнтовані духовні цінності й інститути, державницькі проекти. Серед них – і фундація УППЦ.

Довідково. За результатами соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова у листопаді 2016 р., 44,3 % опитаних православних українців висловилися за необхідність створення в Україні «Єдиної Помісної Православної Церкви, незалежної від інших церковних центрів за межами України»; 25 % – не підтримують цю ідею; 30,7 % респондентів не визначилися.

Для порівняння: у 2003 р. за помісність українського православ'я свої голоси віддали 17,4 % опитаних, а в 2007 р. – 20,7 % респондентів.

Прикметно, що проблема утвердження УППЦ перебуває в центрі уваги не лише релігійних діячів, громадських активістів, а й вітчизняних політиків і представників влади. Зокрема, до цієї теми неодноразово звертався Президент України П. Порошенко упродовж 2016 р. (у т. ч. під час зустрічей із Вселенським патріархом Варфоломієм, предстоятелями помісних православних церков, представниками Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, патріархом Філаретом). При цьому Глава держави наголошував, що прагнення українських православних громадян мати свою Помісну Автокефальну Церкву – «історичний тренд, і цей тренд не може оминати Україну» 45. Тема українського православ'я обговорювалася й під час візиту Голови Верховної Ради України А. Парубія до Туреччини (листопад 2016 р.) на зустрічі із Вселенським патріархом Варфоломієм.

Справжнім здобутком українського політикуму можна вважати ухвалення Парламентом

України «Звернення Верховної Ради України до Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні» (див. постанову Верховної Ради України від 16 червня 2016 р. № 1422-VIII), яке мало значний суспільний і міжнародний резонанс. Документ набув схвалення в УПЦ КП, його підтримали Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) і навіть група священників і мирян УПЦ МП. До цього долучився Світовий конгрес українців, який задекларував підтримку прагнень українського народу щодо надання автокефалії Православній Церкві та звернувся до патріарха Варфоломія із закликом видати відповідний Томос.

Фактично вперше за період незалежності України серйозно нівельовані позиції УПЦ МП. Ця церква засвідчила свою колабораціоністську позицію, яка проявилась як у співпраці з окупантами на непідконтрольних Україні територіях, так і у запереченні російської агресії та представленні її як до внутрішнього (громадянського) конфлікту, поширенні пропагандистської маячні про нібито спільне походження українського та російського народів. Священначалля, ієрархи та священнослужителі УПЦ МП регулярно демонструють неповагу до української влади, національних символів та героїв, зневажливо відмовляють патріотично налаштованим громадянам у церковних відправленнях (навіть щодо поховань полеглих у боях із окупантом українських воїнів), закликають молодь не захищати Україну тощо.

Антиукраїнська зорієнтованість УПЦ МП зумовила істотне зниження її суспільного авторитету. За підсумками 2016 р., 39,5 % православних респондентів ідентифікують себе з УПЦ КП і тільки 23,3 % вірян – із УПЦ МП.

Важливим індикатором антиукраїнської діяльності УПЦ МП є перехід її парафій під юрисдикцію УПЦ КП. Географія цих переходів постійно розширюється. Якщо на початку війни цей процес переважно мав місце в західних і центральних регіонах, то сьогодні охоплює області (Харківську, Херсонську, Запорізьку, Одеську), де позиції УПЦ МП вважаються традиційно превалюючими.

Критика на адресу церковного проводу за неприховану підтримку імперсько-шовіністичної політики Росії звучить навіть серед духовенства і мирян УПЦ МП.

Важливим моментом є те, що ослаблення УПЦ МП відбулось і через позбавлення її

владного патронату, який вона мала під час президентських каденцій Л. Кучми та В. Януковича.

Необхідно наголосити, що впродовж останнього часу *значний інтерес до православної проблеми в Україні виявляє Константинополь.*

Зокрема, питання об'єднання українського православ'я розглядалося на Помісному соборі Константинопольського Патріархату наприкінці серпня – на початку вересня 2015 р. У своїх промовах упродовж роботи синаксисту патріарх Варфоломій неодноразово відзначав, що Вселенська Патріархія є Матір'ю-Церквою для Української Церкви, несе відповідальність за духовну опіку над своєю паствою. Україну з неодноразовими візитами відвідували ієрархи УПЦ в Канаді та США, які перебувають під омофором Константинополя.

Довідково. Між Константинопольським та Московським патріархатами триває давнє геоцерковне суперництво. Суперечності особливо загострилися між двома церквами під час підготовки до Всеправославного Собору. Після невдалої спроби РПЦ бойкотувати його проведення у червні 2016 р., Вселенська Патріархія може почуватися більш розкуто й активніше долучитися до вирішення проблеми розділення українського православ'я. Адже успіхи Константинополя на цій ниві означатимуть послаблення впливу Московського патріархату на міжнародній арені.

Утвердження УППЦ вимагає оптимального обрання формату цього процесу. Попередній досвід довів неефективність простої об'єднавчої моделі як за участю УПЦ КП, УПЦ МП й УАПЦ, так і за участю лише УПЦ КП та УАПЦ, бо церква, ідеологічно суголосна з РПЦ (йдеться про УПЦ МП – у першому випадку), принципово неспроможна вболівати за національну справу. Другий сценарій не був втілений у життя через непослідовність, амбітність і політичну заанагажованість єпископату УАПЦ.

З позицій сьогодення *найпродуктивнішим варіантом конституювання УППЦ є опора на УПЦ КП*, для чого існує низка підстав:

1) Українська православна церква Київського патріархату з 2002 р. позиціонується як Церква Помісна;

2) УПЦ КП принципово стоїть на патріотичних позиціях і впродовж усіх років війни виступала та виступає потужним мобілізаційним ресурсом суспільства у протистоянні ворогу, розглядає Росію як країну-агресора, відстоює не позірну, а реальну незалежність і територіальну цілісність України;

3) за рейтингами особистої довіри предстоятель УПЦ КП патріарх Філарет відчутно випереджає очільника УПЦ МП митрополита Онуфрія (39,1 % проти 20,7 %);

4) УПЦ КП – надійний інформаційний канал поширення правди про Україну, боротьбу українського народу за свою свободу та незалежність на міжнародній арені; виконує сьогодні не тільки інформаційну, але й дипломатичну місію. Київська патріархія налагоджує співробітництво з європейськими представницькими структурами, контактує з іноземними амбасадями, розвиває діалог із Вселенським Патріархатом, комунікує із представниками помісних православних церков усього світу.

Прискорення процесу конституювання УППЦ з очевидністю потребує сприяння та підтримки з боку української влади, бо існує ризик невизначеної тривалості в часі, та, як наслідок, втрата можливості використання сприятливих внутрішніх і зовнішніх контекстів.

З огляду на фундаментальне значення УППЦ для демократичного поступу української нації, необхідно максимально дотримуватися вимог та рекомендацій міжнародного і національного права у сфері свободи совісті та свободи релігії. При цьому доцільним видається здійснення таких заходів у межах державної політики:

- *ініціювати створення на базі Міністерства культури України комунікаційної платформи з пошуку шляхів утвердження УППЦ. Подібний координаційний центр спроможний консолідувати зусилля розрізнених груп (у т. ч. й у складі УПЦ МП), які підтримують або схвально сприймають ідею помісності українського православ'я;*

- *українським дипломатичним місіям, які беруть участь у діяльності міжнародних представницьких організацій (ООН, ОБСЄ, ПАРЄ) , забезпечити роз'яснення релігійної ситуації в Україні та спростування на зовнішньополітичній арені неправдивої інформації, тиражованої російською пропагандою, – із залученням представників відповідних українських церков і релігійних організацій;*

- *Міністерству закордонних справ України розглянути можливість запровадження посади Посла з особливих доручень, який би, з-поміж іншого, займався роз'яснювальною роботою на міжнародному рівні, насамперед у країнах з переважно православною традицією щодо реальної ситуації на конфесійній мапі України. Прикладом може слугувати введення Єврокомісією в 2016 р. посади спеціального Посланника з питань свободи релігії та віросповідання;*
- *проблеми міжправославних відносин в Україні зробити об'єктом постійної уваги Ради з питань національної єдності при Президентові України з метою вироблення ефективного механізму державної підтримки та інформаційного супроводу процесу конституювання УППЦ;*
- *Міністерству культури України за участю вітчизняних науковців ініціювати розроблення циклу програм, присвячених феномену Помісної Церкви, з метою просвітництва як широкого громадського загалу, так і українського політикуму, з поширенням у друкованих ЗМІ, трансляції на провідних національних теле- й радіоканалах.*

Реалізація означених заходів дасть можливість демократично цивілізувати державно-релігійні та міжцерковні відносини в Україні, істотно наблизити остаточне конституювання Української Помісної Православної Церкви, а відтак консолідувати українське суспільство та зміцнити національну безпеку нашої держави.

Посилання на джерела:

43. Президент Путин полагает, что российскую безопасность укрепляют ядерное оружие и православие [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoslavie.ru/news/20667.htm>
44. «Якби ми мали одну Українську Православну Церкву, не було б анексії Криму й війни на Донбасі» [Електронний ресурс] // Газета.UA. – 2014. – 21 жовт. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/events-journal/_akbi-mi-mali-odnu-ukrayinsku-pravoslavnu-cerkvu-ne-bulo-b-aneksiyikrimu-j-vijni-na-donbasi/587835
45. Президент Патріарху Філарету: Український народ чекає на реалізацію головної

справи Вашого життя – Української Єдиної Помісної Незалежної Православної Церкви [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України П. Порошенка. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-patriarhu-filaretu-ukrayinskij-narod-chekaye-na-re-37090>

[Повний текст Аналітичної доповіді](#)

Підписуйтеся на сторінку IPC в [Facebook](#) і [Twitter](#) – експертний погляд на законодавство і релігійне життя в Україні та світі.

Інститут релігійної свободи, Київ

www.irs.in.ua